

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Θέμα: Περί της φύσεως του ανθρώπου κατά την διδασκαλία της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν διδασκαλία της Ἐπιστήμης περί τοῦ ἀνθρώπου, καί περί τοῦ ὅτι ἡ γνῶσις της Ὁρθοδόξου Ἀνθρωπολογίας εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιά τήν ὀρθή τοποθέτησι σέ θέματα βιοηθικῆς

Τό κύριο θέμα πού θά προσπαθήσω ἐν συντομία νά ἀναπτύξω εἶναι τό 'τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος κατά τήν διδασκαλία της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας'. Δευτερευόντως, θά ἀναφερθῶ στό τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος κατά τήν Ἐπιστήμη καί θά προσπαθήσω νά κάνω μία σύγκρισι μεταξύ τῶν δύο προτύπων τοῦ ἀνθρώπου, ἐκείνου της Ἐκκλησίας καί ἐκείνου της Ἐπιστήμης. Ἐπειδή δέν εἶμαι εἰδικός, οὔτε γιά τό ἕνα θέμα, οὔτε γιά τό ἄλλο, οὔτε ἐκπροσωπῶ τήν Ἐκκλησία ἢ τήν Ἐπιστήμη, οἱ ἀπόψεις πού κατατίθενται ἐδῶ εἶναι ἀποκλειστικά οἱ προσωπικές μου ἀπόψεις, δηλ. πῶς ἔχω κατανοήσει, μέχρι σήμερα, τό θέμα περί ἀνθρώπου, ὅπως αὐτό προβάλλεται στούς δύο αὐτούς χώρους.

Σήμερα, ὅταν κάποιος, πού εἶναι ἐνεργό μέλος της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀποφασίσει νά ἀσχοληθῆ σοβαρά καί συστηματικά μέ τά βιοηθικά διλήμματα πού κάθε τόσο τίθενται, κυρίως ἐξ αἰτίας της τεχνολογικῆς προόδου, νομίζω, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο, πράγμα πού δέν συμβαίνει πάντοτε, ὁ ἄνθρωπος αὐτός νά ἔχη προηγουμένως ἐντρυφήσει καί ἐμβαθύνει, ὅσο περισσότερο μπορεῖ, στήν φύσι τοῦ ἀνθρώπου, καί ἐξ ἐπόψεως δομῆς, καί ἐξ ἐπόψεως λειτουργίας, ὅπως αὐτά τά διδάσκουν, καί ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀλλά καί ἡ σημερινή Ἐπιστήμη, ἄσχετα ἀπό τό ὅτι ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται σάν ἕνα διαφοροετικό πλάσμα στούς δύο αὐτούς χώρους.

Αὐτή ἡ ἐνασχόλησις, τοῦ εἶναι, νομίζω, ἀπαραίτητη, γιά δύο λόγους: Πρῶτον, γιά νά ἔχη ὑπ' ὄψιν του τά ἀπαραίτητα δεδομένα τῶν δύο αὐτῶν χώρων καί νά ἔχη διαμορφώσει σαφῆ εἰκόνα περί τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐτός παρουσιάζεται στούς δύο αὐτούς χώρους, ὥστε, ὅταν τοῦ ζητηθῆ, νά μπορῆ νά διαλεχθῆ, καί μέ τούς ἐκκλησιαστικούς ἀνθρώπους, καί μέ τούς ἐπιστήμονες, ἐπάνω στά ἀνθρωπολογικά ζητήματα. Καί, δεύτερον καί κυριώτερον, γιά νά μπορῆ, μέ βάσι τήν ἀσκητική ἐμπειρία της Ἐκκλησίας καί τήν ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια περί της φύσεως καί τοῦ σκοποῦ της ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐτές εἶναι κατατεθειμένες στήν Ἁγία Γραφή καί στήν Παράδοσι της Ἐκκλησίας, νά ἀξιολογήσῃ ὀρθά τίς νέες ἐπιτεύξεις της Ἐπιστήμης, καθῶς καί νά διακρίνῃ τήν ἀλήθεια ἀπό τήν πλάνη, τό ὀρθό ἀπό τό λάθος, στά ἀνακύπτοντα βιοηθικά διλήμματα, τά ὅποια σήμερα συνεχῶς γεννῶνται σάν ἀποτέλεσμα της ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, της ἐφαρμογῆς νέων τεχνολογιῶν καί της ἰατρικῆς πρακτικῆς.

Καί, τοῦ δίδεται αὐτή ἡ δυνατότητα, ἐπειδή θεωρῶ ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι Ἐκείνη πού γνωρίζει τήν ἀλήθεια περί της φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀνθρώπου νοουμένου ὡς της ὄντοτης ἐκείνης πού μετέχει καί της ὑλικῆς καί της νοερᾶς φύσεως, καί ὄχι ἡ Ἐπιστήμη, πράγμα πού σημαίνει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι Ἐκείνη πού κατέχει τά ὀρθά κριτήρια ἀξιολογήσεως τῶν νέων ἰατρικῶν πρακτικῶν ἀπό τήν σκοπιά της βιοηθικῆς, καί ὄχι ἡ Ἐπιστήμη. Ἐνα παράδειγμα: Ἡ ἰατρική πρακτική προσπαθεῖ σήμερα νά καθιερώσῃ σάν νόμιμη τήν εὐθανασία στίς ἀνεπτυγμένες χώρες. Εἶναι αὐτό ὀρθό; Εἶναι πρὸς τό συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου; Εἶναι, αὐτή ἡ πρακτική, μέσα στό ἦθος της Ἐπιστήμης; Εἶναι σύμφωνη μέ τό ἦθος μᾶς πολιτισμένης κοινωνίας; Εἶναι μέσα στό θέλημα τοῦ Θεοῦ; Εἶναι σύμφωνη μέ τήν διδασκαλία της Ἐκκλησίας; Ὁ ἄνθρωπος της Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ποιᾶ εἶναι ἡ ἀληθινή φύσις καί ὁ σκοπός της ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐπίσης ποιῶ εἶναι

τό θέλημα του Θεού για τον άνθρωπο, άμέσως αποφαίνεται για την όρθότητα ή μή μας τέτοιας πρακτικής, επειδή κατέχει τά όρθά ανθρωπολογικά κριτήρια και επειδή μπορεί νά διακρίνη άν μιά τέτοια πρακτική είναι μέσα στό θέλημα του Θεού ή όχι.

Ή Ήπιστήμη δέν μπορεί νά έχη την άληθή γνώσι περί της φύσεως του ανθρώπου, την πλήρη γνώσι. Ή Ήπιστήμη μπορεί νά ανακαλύψη μόνο ένα μέρος της άληθείας περί του ανθρώπου, επειδή ή γνωσεολογική της δυνατότητα είναι περιορισμένη μόνο στον φυσικό κόσμο και ή έρευνητική της δυνατότητα άφορά φαινόμενα του φυσικού κόσμου. Ο άνθρωπος, όμως, μετέχει, και του φυσικού, και του πνευματικού κόσμου. Την πνευματική φύσι του ανθρώπου δέν μπορεί ή Ήπιστήμη νά την άνιχνεύση και γι' αυτό τό ανθρωπολογικό της πρότυπο είναι έλλειπές, άν μή τι έσφαλμένο. Ή Ήπιστήμη έχει ανακαλύψει πολλά και συνεχώς ανακαλύπτει περισσότερα περί της άληθείας της δομής και της λειτουργίας του σώματος του ανθρώπου. Όμως, ή άλήθεια περί της πνευματικής φύσεως του ανθρώπου της διαφεύγει, όπως της διαφεύγει και ή άλήθεια περί των άύλων πνευμάτων ως και περί του Θεού. Και τούτο, επειδή ό γνωσεολογικός της χώρος είναι μόνο ό φυσικός κόσμος. Δέν είναι, ούτε ό πνευματικός κόσμος, ούτε ό άκτιστος. Αυτούς δέν μπορεί νά τους άνιχνεύση και γι' αυτό δέν υπεισέρχεται σ' αυτούς. Σ' αυτούς τους κόσμους, όμως, έχει λόγο ή Ήκκλησία, ή όποία, όπως ό άνθρωπος, έτσι και Αυτή κινείται, και στον φυσικό κόσμο, και στον πνευματικό κόσμο.

Έτσι, ή Ήπιστήμη, δέν μπορεί νά ταυτισθή, όσο και νά εξελιχθή, ως προς τίς άπόψεις και τά συμπεράσματα της εις τό ανθρωπολογικό ζήτημα, μέ εκείνα πού ή Όρθόδοξη Ήκκλησία έχει νά καταθέση, ως άποκάλυψι εκ μέρους του Θεού και ως έμπειρία Της, επειδή, όπως είπαμε, ή Ήπιστήμη εξετάζει και διερευνά τον άνθρωπο άποκλειστικά και μόνον κατά την ύλική του φύση, ενώ ό άνθρωπος είναι διπτός, μετέχων, και της ύλικής, και της νοεράς φύσεως. Βεβαίως, ό κάθε ένας από τους δύο αυτούς χώρους εξειδικεύεται, θά έλεγα, σε διαφορετικούς τομείς στην γνωσεολογία του περί του ανθρώπου. Ή Ήπιστήμη, π.χ., έχει συσσωρεύσει γνώσεις κυρίως περί της δομής, της λειτουργίας και της θεραπείας του σώματος του ανθρώπου, ως και γνώσεις περί των 'ψυχικών' λεγομένων λειτουργιών στον άνθρωπο, χωρίς όμως νά δέχεται ύπαρξι στον άνθρωπο αυθυποστάτου ψυχής, ενώ ή Ήκκλησία έχει συσσωρεύσει γνώσεις κυρίως περί της φύσεως, της λειτουργίας και της θεραπείας της ψυχής του ανθρώπου, της ψυχής θεωρουμένης ως άθανάτου αυθυποστάτου οντότητος.

Ή Όρθόδοξη Ήκκλησία, ως άνθρωπος θεσμός, μπορεί νά συγκρουσθή μέ την Ήπιστήμη, προκειμένου νά υπερασπίση τά συμφέροντα του ανθρώπου, όταν αυτά θίγονται από ενέργειες της κατευθυνομένης Ήπιστήμης ή της έπιστημονικής πρακτικής, οι όποιες προσβάλλουν άμεσα τό ανθρώπινο πρόσωπο και έμμεσα τον Θεό. Ή Ήκκλησία, όμως, ως πνευματικό οικοδόμημα, δέν αντιμάχεται, ούτε συγκρούεται μέ την άληθινή Ήπιστήμη, επειδή ή Ήκκλησία κινείται στον πνευματικό κόσμο, ενώ ή Ήπιστήμη στον φυσικό κόσμο. Έξ άλλου, ή άληθινή Ήπιστήμη, και όχι ή κατευθυνομένη, όπως είναι κατά ένα μεγάλο μέρος της ή σημερινή, είναι εκ του Θεού.

Ή Όρθόδοξη Ήκκλησία, έφ' όσον παραμένει εις τον ιδικό Της γνωσεολογικό χώρο, δέν αντιμετωπίζει ανθρωπολογικό πρόβλημα από τίς όποιεσδήποτε ανακαλύψεις της Ήπιστήμης τίς σχετικές μέ τον άνθρωπο. Και τούτο, άφ' ενός μέν, επειδή ή συνεχώς προστιθεμένη γνησία έπιστημονική γνώσις περί του ανθρώπου δέν έρχεται - δέν μπορεί νά έλθη - σε αντίθεσι μέ τά θεμέλια της Όρθοδόξου Ανθρωπολογίας, και, άφ' έτέρου, επειδή ή Ήκκλησία έχει, έξ Αποκαλύψεως, τά κριτήρια εκείνα πού Της επιτρέπουν νά διακρίνη την άλήθεια, εάν ύπάρχη, εις την όποιαδήποτε προβαλλομένη έρμηνεία των έπιστημονικών δεδομένων, ή εις την

όποιαδήποτε προβαλλομένη επιστημονική θεωρία με βάση κάποια επιστημονικά δεδομένα, είτε αυτή προβάλλεται ως άμιγώς επιστημονική θεωρία, είτε ως φιλοσοφία (π.χ. θεωρία της 'Εξελίξεως).

Τί, λοιπόν, διδάσκει η 'Ορθόδοξη 'Εκκλησία περί της φύσεως του ανθρώπου;

Σέ γενικές γραμμές, διδάσκει ότι ο άνθρωπος δεν είναι μόνο σώμα, αλλά είναι σώμα με ψυχή αὐθυπόστατη. Ἡ αὐθυπόστατη ψυχή στὸν ἄνθρωπο εἶναι καὶ αὐτὴ κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἀποτέλεσμα τοῦ 'ἐμφυσήματος' τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο, μυστήριο κατὰ τὴν οὐσία της, κατὰ Χάριν ἀθάνατη, καὶ εἶναι ἐκείνη πού ζωοποιεῖ τὸ σώμα. Ἡ ἀθάνατη ψυχή τοῦ ἀνθρώπου 'κτίζεται', δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν Θεό, ἀρρήτως καὶ ἀγνώστως, κατὰ τὴν σύλληψη τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὸν βιολογικὸ θάνατο τοῦ ἀνθρώπου, χωρίζει ἡ ψυχή ἀπὸ τὸ σώμα, τὸ σώμα πεθαίνει, ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, ζεῖ, ἐπειδὴ ἡ ψυχή του ζεῖ καὶ μετὰ τὸν βιολογικὸ θάνατο τοῦ σώματος. Ζεῖ μετὰ τὸν βιολογικὸ του θάνατο ὁ ἄνθρωπος, μόνο κατὰ τὴν ψυχή, περιμένοντας τὴν Κοινὴ Ἀνάστασι τῶν σωμάτων, γιὰ νὰ ξαναπάρῃ τὸ σώμα του, καὶ νὰ ξαναγίνῃ πλήρης ἄνθρωπος.

Σέ ἀντιδιαστολή με αὐτά, ἡ 'Επιστήμη δὲν δέχεται τὸν ἄνθρωπο ὡς ὕπαρξι με κατ' οὐσίαν ψυχή, δηλ. με ψυχή αὐθυπόστατη, οὔτε ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνεχίζει νὰ ὑπάρχῃ ὡς ὄντοτητα, ὡς αὐτοδύναμη ὕπαρξις, καὶ μετὰ τὸν βιολογικὸ του θάνατο. Τὸν δέχεται μόνο ὡς βιολογικὴ ὕπαρξι με κατ' ἐνέργειαν ψυχή, ὅπως τὰ ζῶα, εἰς τὰ ὅποια ἡ ψυχή τους πεθαίνει μαζί με τὸ σώμα τους, διότι τὸν θεωρεῖ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς βιολογικῆς ἐξελίξεως τῶν εἰδῶν. Συγκεκριμένα, τὸν θεωρεῖ ὡς προερχόμενο ἀπὸ ἓναν κοινὸ πρόγονο με ἐκείνον τοῦ χιμπαντζή, ὡς ἓνα βιολογικὸ εἶδος δηλ., τὸ ὅποιο προήλθε ἐξελικτικά, ἀπὸ τυχαία γεγονότα, χωρὶς καμμία θεία ἐπέμβαση πού νὰ τὸν διαφοροποιῇ ἀπὸ τὰ ζῶα, ὡς πρὸς τὴν φύσι καὶ τὸν προορισμὸ του. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ὑλιστικῆς, ἢ επιστημονικῆς θεωρήσεως περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν 'Επιστήμη, εἶναι ὅτι, σήμερα, ἡ σύγχρονη Ἱατρικὴ, ἔφθασε νὰ θεωρῇ τὸν ἄνθρωπο ὡς μηχανή με ζωϊκὴ ψυχή. Ἔτσι, στὴν Ἱατρικὴ ἐπιστήμη, τὰ ζωτικὰ ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου θεωροῦνται ὡς 'ἀνταλλακτικά' πού ὑπόκεινται σέ ἀντικατάστασι ἢ διατίθενται γιὰ μεταμόσχευσι, τὸ γονιμοποιημένο του ὠάριο, τὸ ζυγωτὸ του, ἢ τὸ ἔμβρυο θεωροῦνται ὡς γενετικὸ ὑλικὸ ὑποκείμενο σέ πειραματισμὸ, σέ ἐπεμβάσεις, τροποποιήσεις καὶ προσθήκες στὸν γενετικὸ του κώδικα.

Ὁ καθηγητὴς Ἱατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης κ. Ἡλίας Κουρούμαλης, σέ δημοσιευθὲν ἄρθρο του με τίτλο "Ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ εἰκονικὴ πραγματικότητα στὴν σύγχρονη ἐπιστήμη"¹, ἀναφέρει, σχετικὰ, τὰ ἑξῆς: «..... Ὁ Καρτέσιος ὑπεβίβασε τὸν ἄνθρωπο σέ ἐπίπεδο ἀπλῆς μηχανῆς, πού δὲν χρειαζόταν νὰ ἔχῃ μὴν ἀρχή. Στὴν αὐταπόδεικτη αὐτὴ ἀνοησία, πού ὅμως κυριάρχησε γιὰ δύο αἰῶνες στὴν Δυτικὴ σκέψη, ἦλθε νὰ προσφέρῃ επιστημονικὴ κάλυψη ἡ Βιολογία καὶ ἡ Γενετική, στὰ πρῶτα βήματά τους. Ὁ Κάρολος Δαρβίνος θεμελιώνει τὴν περίφημη Ἐξελικτικὴ Θεωρία του, ὅπου οἱ αὐτόματες μεταλλαγές στο γενετικὸ ὑλικὸ ὁδηγοῦν σέ φυσικὴ ἐπιλογή τῶν πλέον προικισμένων νὰ ἐπιζήσουν εἰδῶν. Ἡ σύγχρονη Γενετική, με τὴν ἀποκρυπτογράφηση τοῦ ἀνθρωπίνου γονιδιώματος, θριαμβολογεῖ. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ μύγα ἔχουν 95% κοινὰ γονίδια, ἄρα τὸ ἓνα εἶδος προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄλλο (λένε οἱ ἐξελικτικοί). Ὅμως, ἐξ ἴσου λογικὸ, ἂν ὄχι λογικότερο, ἀκούγεται τὸ ἐπαίρημα, ὅτι αὐτὴ ἡ ταυτότητα γονιδίων ἀπλῶς ὑποδεικνύει, ὅτι ὁ ἴδιος Δημιουργὸς χρησιμοποίησε τὰ ἴδια ὑλικά, ἀλλὰ με τόσο διαφορετικὸ ἀποτέλεσμα.....».

Πιὸ συστηματικά, ἡ 'Εκκλησία διδάσκει τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ ἀνθρώπου:

¹ Βλέπε: ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΚΑΤΑΛΛΑΓΗΣ, Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, Κολυμπάρι, Ἰαν.-Μάρτ. 2004, σελ. 723.

Κατά την Ὁρθόδοξη Ἀνθρωπολογία, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πλάσθηκε ἀπὸ τὴν Ἁγία Τριάδα «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ἀνείδεος, ἀπλὸς καὶ ἀσχημάτιστος εἶναι ὁ Θεός, ἔτσι ἀπλὴ καὶ ἀσχημάτιστη εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ Χριστὸς εἶναι τὸ πρωτότυπο τοῦ ἀνθρώπου, νοουμένου σάν σύνολο, ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα. Ὁ Χριστὸς, ὁ σαρκωμένος Λόγος, εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, ὁ δὲ ἄνθρωπος εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ὄχι κατὰ τὴν Θεότητα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Ἀδάμ ἐπλάσθη κατὰ τὸ μεταγενέστερον χρονικὰ πρωτότυπόν του, πού εἶναι ὁ Χριστὸς. Ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ προπρωτικός ἄνθρωπος εἶναι γνησία εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μεταπρωτικός ἄνθρωπος, δηλ. ἐμεῖς, εἴμαστε ἀμαυρωμένες εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἅγιος εἶναι καθαρὴ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἀμαρτωλὸς εἶναι ἀμαυρωμένη εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ καλεῖται, διὰ τῆς μετανοίας, νά γίνῃ καθαρὴ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, δηλ. ἅγιος. Ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς μας, διδάσκει ἡ Ἐκκλησία, εἶναι νά γίνωμε καθαρὲς εἰκόνες τοῦ πρωτοτύπου, τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸ συμβαίνει ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀγιάσῃ. Ἄρα, ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς μας εἶναι ὁ ἀγιασμός. Ὁ Χριστιανός, καλεῖται, σ' αὐτὴν τὴν ζωὴ, νά φθάσῃ νά ὁμοιωθῇ μέ τὸν Χριστόν. Ὁ Ἅγιος πού φθάνει εἰς τὴν τελειότητα γίνεται ὅμοιος μέ τὸν Χριστόν, κατὰ τὴν καθαρότητα καὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν. Ὁ Ἅγιος γίνεται κατὰ Χάριν αὐτὸ πού εἶναι ὁ Χριστὸς κατὰ φύσιν, ἐφ' ὅσον φθάσῃ εἰς τὸ μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς, ὅμως, εἶναι Θεός καὶ ἄνθρωπος, Θεάνθρωπος. Κατὰ φύσιν. Οἱ ἅγιοι, ὅταν φθάνουν νά γίνουν ὅμοιοι μέ τὸν Χριστόν, κατὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὴν ἀγάπην, δηλ. εἰς τὸ 'καθ' ὁμοίωσιν', τότε γίνονται 'Χριστοὶ κατὰ Χάριν' καὶ δέν διαφέρουν ἀπὸ τὸν Χριστόν παρὰ μόνον κατὰ τὴν φύσιν.

Ὁ Χριστὸς, λοιπόν, εἶναι τὸ πρωτότυπο τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ, ποιά εἶναι ἡ φύσις τοῦ Χριστοῦ; Ὁ Χριστὸς εἶναι Θεάνθρωπος. Θεός καὶ ἄνθρωπος. Ὅχι ἓνας ἀπλὸς ἄνθρωπος. Ὁ Χριστὸς ἔχει δύο φύσεις, ἐξ ἄκρας συλλήψεως, θεία καὶ ἀνθρωπίνη, «ἀσυγγύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως» καὶ διηνεκῶς ἐνωμένες. Ἐνωμένες στό Πρόσωπό Του, ἐκεῖνο τοῦ Θεοῦ Λόγου. Κατὰ τὴν Ἀνάστασί Του, ἡ θεία Του φύσις, ἐπανενώνει τὴν ψυχὴ Του, πού ἦταν στὸν Ἄδη, μέ τὸ σῶμα Του, πού ἦταν στὸν τάφο, καὶ ἀνασταίνει τὸ σῶμα Του. Ὁ Χριστὸς ἀνεστήθη ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀπέδειξε ὅτι ἐστὶ Θεός σεσαρκωμένος. Ἀνεστήθη ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐπειδὴ εἶναι Θεός καὶ ἄνθρωπος. Θεάνθρωπος. Οἱ ἄνθρωποι, ἐμεῖς δηλ., ἀνασταίνομεθα δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τῆς Χάριτος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ σωματικά, καὶ ψυχικά.

Ὁ θάνατος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, πού ἔλαβε χώρα ἐπάνω εἰς τὸν Σταυρόν, ἦταν ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς Του ἀπὸ τὸ σῶμα Του καὶ ἦταν ἓνας προσωρινός χωρισμὸς, ἀφοῦ σέ τρεῖς ἡμέρες ὁ Χριστὸς ἀνεστήθη. Ὁ θάνατος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐπάνω εἰς τὸν Σταυρόν συνέβη κατὰ μίαν συγκεκριμένην στιγμὴν. «Ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλη ἀφήκε τὸ πνεῦμα» (Ματθ. 27, 50), «ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀφείς φωνὴν μεγάλην ἐξέπνευσε» (Μάρκ. 15, 37), «καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλη ὁ Ἰησοῦς εἶπε: Πάτερ, εἰς χεῖρας σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμα μου. Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἐξέπνευσε» (Λουκ. 23, 46), «ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ἰησοῦς εἶπε: Τετέλεσται. Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα» (Ἰωάν. 19, 30). Ὁ Χριστὸς ἔδειξε, μέ αὐτὸν τὸν τρόπον, ὅτι ὁ σωματικὸς, ὁ βιολογικὸς θάνατος, ὁ χωρισμὸς δηλ. τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐπέρχεται στιγμιαία.

Ἔτσι, καὶ ὁ θάνατος τοῦ **κάθε** ἀνθρώπου ἐπέρχεται **στιγμιαία**, δηλ. ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς του ἀπὸ τὸ σῶμα του. Ἡ πορεία ἐνός βαρέως ἀσθενοῦς πρὸς τὸν θάνατο, ναί, εἶναι σταδιακὴ, ὁ θάνατος, ὅμως, καθ' ἑαυτὸς, δηλ. ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα του, ἐπέρχεται στιγμιαία. Ἔτσι, ἡ ρῆσις «ὅταν ἡ θνητότητα γίνῃ μὴ ἀναστρέψιμη, ὡς διαδικασία, τότε ὁ ἄνθρωπος ἔχει πεθάνει βιολογικά», δέν εἶναι ὀρθή. Οὔτε ἡ ρῆσις «τὸ σῶμα παύει νά ὑπάρχῃ ὡς σῶμα ἀπὸ τὴν στιγμὴ πού παύει νά

στηρίζη τό πρόσωπο» είναι ὀρθή. Διότι, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, τό πρόσωπο ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ψυχή εἶναι ἐκείνη πού στηρίζει τό πρόσωπο, καί ὄχι τό σῶμα. Καί, πῶς γνωρίζει, ἐκεῖνος πού τήν εἶπε, πότε, σέ ἕναν βαρέως ἀσθενή, ἡ ψυχή ἀναχωρεῖ ἀπό τό σῶμα καί παύει νά στηρίζη τό πρόσωπο;

Κάποιοι, ἀναφέρουν περιστατικά ἀπό τήν ἐκκλησιαστική ζωή γιά νά ὑποστηρίξουν ὅτι ὁ βιολογικός θάνατος τοῦ σώματος δέν ταυτίζεται ἀπαραίτητα μέ τήν ἀναχώρησι τῆς ψυχῆς ἀπό αὐτό. Καί, σάν ἕνα παράδειγμα, ἀναφέρουν τήν περίπτωσι τοῦ ἁγίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ: «Πρῶτα, λένε, 'ἔφυγε ἡ ψυχή του' καί στήν συνέχεια πέθανε τό σῶμα του. Ἀπεβίωσε προσευχόμενος κρατώντας στό χέρι του ἀναμμένο κερί». Σάν ἄλλο παράδειγμα ἀναφέρουν τήν περίπτωσι ἑνός Ρώσου Ἁγίου, τοῦ ἱεροδιακόνου Σεραπίωνος, τοῦ ὁποῖου τό σῶμα ἐκινεῖτο καί μετά τήν ἀναχώρησι τῆς ψυχῆς του. Καί στά δύο αὐτά παραδείγματα (παρόμοια ὑπάρχουν πολλά μέσα στούς βίους τῶν Ἁγίων), ὅσοι ὑποστηρίζουν ὅτι τό σῶμα ζοῦσε μετά τήν ἀναχώρησι τῆς ψυχῆς τῶν Ἁγίων, κάνουν παρερμηνεῖα τῶν φαινομένων.

Ἀσφαλῶς, καί στούς Ἁγίους αὐτούς ὁ βιολογικός θάνατος ἐπῆλθε μαζί μέ τήν ἀναχώρησι τῆς ψυχῆς τους. Ὅμως, ἐπειδή ὁ Θεός ἤθελε νά τούς δοξάσῃ, ἡ Χάρις κινούσε τό πεθαμένο σῶμα τους. Καί τοῦτο, διότι «ὅπου Θεός βούλεται νικάται φύσεως τάξις». Τέτοια, ὅμως, φαινόμενα συμβαίνουν μόνο στούς Ἁγίους. Παρομοίως φύσεως παρερμηνεῖα κάνουν οἱ ἴδιοι καί μέ τό θαυμαστό γεγονός τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὁ ὁποῖος περιεπάτησε κρατώντας τήν κεφαλή του στά χέρια του μετά τήν ἀποτομή τῆς, φαινόμενο γιά τό ὁποῖο ὑποστηρίζουν, πάλι παρερμηνεύοντας, ὅτι «ἀπό τό θαυμαστό αὐτό περιστατικό καταφαίνεται τό πῶς εἶναι δυνατόν νά παραμένῃ ἡ ψυχή στό σῶμα, νά συνεχίζῃ νά τό ζωογονή καί τό σῶμα νά ἔχη κάποιες ἐκδηλώσεις καί μετά τόν θάνατο». Ἐνῶ, ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ψυχή τοῦ Ἁγίου εἶχε ἀναχωρήσει ἀπό τό σῶμα του κατά τήν ἀποτομή τῆς κεφαλῆς του καί ἡ Χάρις, καί ἐδῶ, ἐκινούσε τό σῶμα του, ἐπειδή ὁ Θεός ἤθελε νά δοξάσῃ τόν Ἅγιο. Παλαιότερα, εἶχα καί ἐγώ τήν ἄποψι ὅτι, στήν περίπτωσι τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἡ ψυχή του δέν εἶχε ἀποχωρισθῆ ἀπό τό σῶμα του, ὅταν τό σῶμα του περπατοῦσε. Τώρα, ὅμως, τό βλέπω πῶς ἀπλά, ὅτι ἡ Χάρις ἐκινούσε τό σῶμα.

Ἐπανερχόμενοι στόν Χριστό, λέμε, ὅτι, γιά τόν Χριστό, ἐν ἀντιθέσει μέ τόν ἄνθρωπο, δέν μποροῦμε νά μιλοῦμε γιά 'ἀνθρωπολογία', ἀλλά γιά 'Θεάνθρωπολογία', ἐπειδή ὁ Χριστός ἦταν καί εἶναι κατά φύσιν Θεάνθρωπος. Ἀντίστοιχα, γιά ὅσους Ἁγίους ἔμοιασαν μέ τόν Χριστό, δέν μποροῦμε νά μιλοῦμε γιά ἀπλή ἀνθρωπολογία, ἀλλά γιά 'ὑπέρ φύσιν ἀνθρωπολογία', διότι οἱ Ἅγιοι αὐτοί ἔπαυσαν νά εἶναι συνηθισμένοι ἄνθρωποι, ἐπειδή ἀπέκτησαν χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δηλ. χαρίσματα ὑπερφυσικά.

Ἄν ἐρευνήσωμε τό θέμα τῆς ἀνθρωπολογίας λίγο βαθύτερα, θά διαπιστώσωμε, ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ "πεπρωκότος" ἀνθρώπου, τοῦ εἰς τό "παρά φύσιν" εὐρισκομένου, καί ἄλλη ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ εἰς τό "ὑπέρ φύσιν" εὐρισκομένου ἀνθρώπου. Ἐπειδή διαφοροποιεῖται ὁ ἄνθρωπος στίς καταστάσεις αὐτές ὅσον ἀφορᾷ καί στίς βιολογικές του λειτουργίες. Διαφορετικός, βιολογικά, εἶναι π.χ. ὁ σαρκικός ἄνθρωπος καί διαφορετικός εἶναι ὁ πνευματικός ἄνθρωπος. Διαφορετικός εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού δέν ἔχει μετάνοια ἀπό ἐκεῖνον πού ἔχει μετάνοια, διαφορετικός εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού εὐρίσκεται σέ κατάστασι φωτισμοῦ ἀπό ἐκεῖνον πού εὐρίσκεται σέ μετάνοια, καί διαφορετικός εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού εὐρίσκεται σέ κατάστασι θεώσεως ἀπό ἐκεῖνον πού εὐρίσκεται σέ κατάστασι φωτισμοῦ. Βιολογικά, ἐννοῶ.

Ἡ διαφοροποίησις αὐτή γίνεται αἰσθητή κυρίως ὅταν ἀρχίσῃ στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου νά ἐνεργῇ πλοῦσια ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ ἐνεργῇ πλοῦσια σέ ἕναν ἄνθρωπο, τότε, ὁ ἔσω ἄνθρωπος, ὁ "κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος", ἀποκτᾷ διαφορετικά χαρακτηριστικά ἀπ' ὅτι εἶχε προηγουμένως, διότι ἡ

Χάρις τοῦ Θεοῦ μεταμορφώνει τό βάθος τοῦ ἀνθρώπου. Μεταμορφοῦται ἡ ψυχή, μαζί μέ ὅλες τίς δυνάμεις της. Ἡ μεταμόρφωσις, ὅμως, τῆς καταστάσεως τῆς ψυχῆς καθώς καί τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ὅταν ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ σκηνώσῃ πλούσια σέ ἕναν ἄνθρωπο, ἐπηρεάζει καί τήν λειτουργία τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, μέχρι μάλιστα τοῦ σημείου νά φθάσῃ νά ἀποκτᾶ καί τό σῶμα νέα χαρακτηριστικά, νέες ιδιότητες, πού δέν τίς εἶχε προηγουμένως. Καί, τοῦτο συμβαίνει, ἐπειδή τό σῶμα εἶναι ἄρρηκτα δεμένο μέ τήν ψυχή καί οἱ ἀλλοιώσεις τῆ ψυχῆς ἐπιδρουν ἄμεσα στό σῶμα. Ὅταν ἡ ψυχή χαριτώνεται, χαριτώνεται καί τό σῶμα. Ὅταν ἡ ψυχή ἀγιάξῃ, ἀγιάξῃ καί τό σῶμα. Αὐτή ἡ ψυχοσωματική ἀλλαγὴ ἀρχίζει στόν ἄνθρωπο νά γίνεται ἐμφανῆς, ὅταν ἀρχίσῃ νά ἐνεργῇ ἐπάνω του ἡ Χάρις τῆς μετανοίας. «Ἄνθρωπος», ὅπως τόν ἐπλασε ὁ Θεός, δέν εἶναι ἀπλᾶ ἕνα πλάσμα πού συνίσταται ἀπό δύο συστατικά, σῶμα καί ψυχή, ἀλλά ἐκεῖνο τό πλάσμα, πού, διά τῆς καθάρσεως ἀπό τά πάθη καί τοῦ ἀγιασμοῦ, κατέστησε τό σῶμα του ναό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος, πού εἶναι ὁ ὄντως ἄνθρωπος, δέν συνίσταται ἀπό δύο συστατικά, ἀλλά ἀπό τρία: Σῶμα, ψυχή καί Ἅγιον Πνεῦμα.

Βλέπομε δηλ., ὅτι ἀνιχνεύοντες τήν φύση καί τίς δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου, καί προχωρώντας ἀπό τόν παρά φύσιν ἄνθρωπο, διά μέσου τοῦ κατά φύσιν ἀνθρώπου, πρὸς τόν ὑπέρ φύσιν ἄνθρωπο, πού εἶναι ὁ κατά Χάριν θεός, ἀναγκαστικά ἐρχόμεθα ἀντιμέτωποι μέ τήν ἐνέργεια, δηλ. μέ τήν Χάρι, τήν δόξα τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία μεταμορφώνει τόν ἄνθρωπο μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά δοξάζεται, ὅπως δοξάσθηκε ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ στό ὄρος Θαβώρ κατά τήν θεία Αὐτοῦ Μεταμόρφωσι. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μετέχῃ πλούσια στήν Χάρι τοῦ Θεοῦ, ἀποκτᾶ νέες δυνατότητες, οἱ ὁποῖες αὐξάνονται, κατά τήν ποσότητα καί ποιότητα, ὅσο ὁ ἄνθρωπος συνεχίζει νά μετέχῃ ὅλο καί περισσότερο στήν Χάρι τοῦ Θεοῦ.

Ἄν, λοιπόν, κάποιος παρακολουθήσῃ τήν πορεία τοῦ ἀγιασμοῦ τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος ἐνός ἀνθρώπου, ἀντιλαμβάνεται τήν καταπληκτικὴ δυναμικὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὅπως καί τήν μεταμόρφωσί της πού λαμβάνει χώραν ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀξιωθῇ νά λάβῃ ὑπερφυσικά χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τότε, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά φθάσῃ νά ζῆ χωρὶς νά τρώῃ, χωρὶς νά διψᾷ, χωρὶς νά κρυώνῃ, χωρὶς νά ἀρρωσταίνῃ, μπορεῖ νά περπατᾷ ἐπάνω στά κύματα, νά πετᾷ σάν τό πουλί, νά μεταφέρεται ἀλλοῦ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, καί πολλά ἄλλα. Αὐτά, εἶναι μεταξύ ἐκείνων πού ἀγνοεῖ ἡ σημερινὴ Ἐπιστήμη, τά ὁποῖα, ὅμως, εἶναι πασίγνωστα εἰς τήν Ἐκκλησίαν καί ἔχουν κατατεθῆ εἰς τούς βίους τῶν Ἁγίων.

Θά διερωτηθῇ, ὅμως, κάποιος: «Ἐμεῖς, ὀφείλομε νά ἀσχοληθοῦμε μέ τόν ἄνθρωπο, ὅταν εὐρίσκεται σέ τέτοιες καταστάσεις καί γιατί; » Ἡ ἀπάντησις εἶναι: «Ναί, ἂν θέλωμε νά ἐμβαθύνωμε στό μυστήριον τοῦ ἀνθρώπου». Διότι, τότε, γίνεται κατανοητώτερον τί εἶναι "νοῦς", τί "καρδιά", τί "νοερά ἐνέργεια", τί "νοερὴ αἴσθησις", τί "ὑπὲρ πάσαν νόησιν ὄρασις". Ὑπάρχουν ἐν δυνάμει δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου πού ἐνεργοποιοῦνται μόνον ὅταν ἐνεργῇ εἰς τόν ἄνθρωπο ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁ σημερινός ἄνθρωπος ἀποκτήσῃ ἐπίγνωσι αὐτῶν τῶν ἐν δυνάμει δυνατοτήτων του, τότε θά τοῦ γίνῃ σαφές πόσο ἡ σημερινὴ Ἐπιστήμη ἀγνοεῖ τήν πραγματικὴ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐξισώνοντάς τον μέ τά ζῶα, ἀλλά καί ποιά ὄντολογικὴ σχέσι καί συνάφεια ἔχει τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν αὐθυπόστατη ψυχή του. Ἐάν κάποιος δέν προσεγγίσῃ τήν ἀνθρωπολογία μέσα ἀπὸ αὐτόν τόν δρόμο, δηλ. μέσα ἀπὸ τήν ἀνθρωπολογία τῶν Ἁγίων πού μετέχουν στό νοερό Φῶς, στήν Χάρι τοῦ Θεοῦ, μέσα δηλ. ἀπὸ τήν Ὀρθόδοξον Ἀνθρωπολογία, δέν θά μπορέσῃ νά προσεγγίσῃ τό βάθος τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀνθρώπου, νά προσεγγίσῃ δηλ. τῇ ἀληθείᾳ τό "τί ἐστὶν ἄνθρωπος". Γιά νά γίνῃ, ὅμως, αὐτό ἐφικτό, ἀπαιτοῦνται ὠρισμένες προϋποθέσεις ἐκ μέρους ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου πού θέλει νά κατανοήσῃ τό βάθος τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως

τό διδάσκει ή Ὁρθόδοξη Ἀσκητική Παράδοσις, μία ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι τό νά γνωρίση καί νά κάνη κτήμα του τήν Ὁρθόδοξη θεολογική μέθοδο, πού ἔχει σάν βᾶσι της τήν νοερή προσευχή.

Συνοψίζοντας, καταλήγομε στό ὅτι γιά νά ἐμβαθύνωμε στό μυστήριο τοῦ ἀνθρώπου θά πρέπει νά ἐξετάσωμε τόν ἄνθρωπο, ὄχι μόνον ὅταν εὐρίσκεται στήν συνήθη παρὰ φύσιν κατάστασι, ἀλλά ὅταν ἐνεργῆ ἐπάνω του ή θεία Χάρις. Ἐπίσης, θά πρέπει νά ἀπαντήσωμε στό ἐρώτημα τί εἶναι 'νοῦς', ποιά εἶναι ή ἐργασία τοῦ 'νοῦ' τοῦ ἀνθρώπου (ὄχι τῆς διανοίας, ἀλλά τῆς νοερᾶς οὐσίας τῆς ψυχῆς), καθώς καί νά διερωτηθοῦμε γιά ποιόν σκοπό ὁ ἄνθρωπος ἔχει 'νοῦν'. Σέ τί τοῦ χρειάζεται ὁ 'νοῦς'; Ἡ διάνοια, ή λογική, δέν ἐπαρκοῦν; Γιατί νά ἔχη καί 'νοῦν' ὁ ἄνθρωπος, ὡς οὐσία, καί 'νοῦν' ὡς ἐνέργεια, δηλ. νοερή ἐνέργεια; Καί ἔχει νοερή ἐνέργεια ὁ ἄνθρωπος ἐπειδή ή ψυχή του εἶναι ζῶσα νοερή οὐσία.

Ξεκινᾶμε, λοιπόν, γιά νά δώσωμε ἀπαντήσεις στά ἐρωτήματα αὐτά.

Εἴπαμε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα μυστήριο, ἀφοῦ μετέχει τῆς ὑλικῆς καί τῆς ἀύλου, τῆς ζωόδου καί τῆς ἀγγελικῆς ζωῆς. Εἴπαμε, ἐπίσης, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καί ὅτι ἐπλάσθηκε ἀπό τήν Ἁγία Τριάδα «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ. Αὐτό, ὅμως, νομίζω, σημαίνει καί κάτι ἄλλο, τό ἐξῆς:

Ὁ Θεός εἶναι Πατήρ, Υἱός, Ἅγιον Πνεῦμα. Νοῦς (Πατήρ), Λόγος (Υἱός), Πνεῦμα (Ἅγιον Πνεῦμα). Ἀλλά, καί ή κατά προσέγγισιν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος, συνίσταται ἀπό νοῦν, λόγον καί πνεῦμα. Ἡ διαφορά, ὅμως, ποιά εἶναι; Ὁ Θεός, πού εἶναι Νοῦς, Λόγος, Πνεῦμα, ἔχει τρεῖς Ὑποστάσεις. Ὁ Νοῦς εἶναι ὑπόστασις (ὁ Πατήρ), ὁ Λόγος εἶναι ὑπόστασις (ὁ Υἱός), τό Πνεῦμα εἶναι ὑπόστασις (τό Ἅγιον Πνεῦμα). Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, ἂν καί ἔχη, ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, νοῦν, λόγον καί πνεῦμα, εἶναι μία ὑπόστασις. Κάθε ἄνθρωπος εἶναι μία ὑπόστασις. Ὁ Θεός ὅμως εἶναι Τρεῖς Ὑποστάσεις. Ἄρα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι μία κατά προσέγγισιν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ὅμως, εἶναι ἀκριβῆς εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὁποῖου καλεῖται νά ὁμοιάση.

Καί, ὅπως ὁ Θεός ἔχει Νοῦν, πού βούλεται καί ἀποφασίζει, Λόγον, πού ἀποκαλύπτει τήν βουλήν καί ἀπόφασιν τοῦ Νοῦ καί ἐντέλλεται, καί Πνεῦμα, πού φέρει εἰς πέρας καί πραγματοποιεῖ τήν βουλήν τοῦ Νοῦ διά τοῦ Λόγου, τό ἴδιο ἔχει καί ὁ ἄνθρωπος: Νοῦν, πού βούλεται καί ἀποφασίζει, λόγον, πού ἀποκαλύπτει καί ἐκφράζει (ἐνδιαθέτως, προφορικῶς ή γραπτῶς) τήν βουλήν, τήν ἐπιλογήν, τήν ἀπόφασιν καί τό θέλημα τοῦ νοῦ, καί πνεῦμα (δύναμιν), τό ὁποῖον πραγματοποιεῖ τήν ἐκπεφρασμένην διά τοῦ λόγου βουλήν τοῦ νοῦ. Ὅπως εἰς τόν Θεόν ή πηγῆ τοῦ Λόγου καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ὁ Πατήρ, ὁ ὑπέρτατος Νοῦς, ἔτσι καί εἰς τόν ἄνθρωπον ή πηγῆ τῶν πάντων εἶναι ὁ νοῦς του. Ἀπό αὐτόν ξεκινοῦν ὅλα. Ὁ νοῦς του, εἶναι ή κατά φύσιν πηγῆ τοῦ λόγου, τῶν σκέψεων καί τῶν λογισμῶν του. Ὅπως εἰς τόν Θεόν ὁ Λόγος γεννᾶται ἀενάως, ἔτσι καί εἰς τόν ἄνθρωπον ὁ νοῦς του γεννᾶ ἀενάως λόγον (νοήματα, λογισμούς), ἐνδιαθέτως. Αὐτός ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νά ἐκφρασθῆ, εἴτε ὡς προφορικός, εἴτε ὡς γραπτός, εἴτε ὡς νοηματικός, εἴτε ὡς συμβολικός, κλπ.

Τί ἀκριβῶς, ὅμως, ἐννοοῦμε ὅταν λέγωμε 'νοῦν'; Τί εἶναι ὁ 'νοῦς' τοῦ ἀνθρώπου; Συμβαίνει, εἰς τήν Ὁρθόδοξη Παράδοσι, ὁ ἴδιος ὄρος, 'νοῦς', νά χρησιμοποιοῖται, καί γιά τό κέντρο, τόν ὀφθαλμό, τήν οὐσία τῆς ψυχῆς, καί γιά τήν ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἀλλά καί γιά τήν διάνοια, πού εἶναι ή ἐνέργεια, ή δύναμις τῆς ψυχῆς, ὅταν αὐτή ἐνεργεῖ εἰς τόν ἐγκεφάλου.

Γιά τόν πιστό, 'νοῦς' μπορεῖ νά σημαίνει, εἴτε τόν 'ὀφθαλμό', τόν 'πυρήνα' τῆς αὐθυπόστατης ψυχῆς του, τήν πηγῆ τῶν νοημάτων καί τῶν λογισμῶν του, δηλ. τήν **πηγῆ** τοῦ λόγου, εἴτε τήν ἐνέργεια τοῦ λόγου, εἴτε τήν 'διάνοια', ἐκείνη τήν δύναμι τῆς ψυχῆς πού ἐπεξεργάζεται, διά τοῦ ἐγκεφάλου, τόν λόγο, ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπό τόν ὀφθαλμό, τό κέντρο τῆς ψυχῆς. Για τόν ἐπιστήμονα, ὁ ὄρος 'νοῦς' (mind) σημαίνει

μόνο τήν 'διάνοια', όχι όμως σαν μία δύναμι μιᾶς αὐθυποστάτου ψυχῆς, ἀλλά σαν μία δύναμι μιᾶς ψυχῆς πού δέν εἶναι αὐθύπαρκτη ὄντοτητα, ἀλλά πεθαίνει μαζί μέ τόν θάνατο τοῦ σώματος, ὅπως στά ζῶα. Ἡ, διαφορετικά, σημαίνει τήν ἐνέργεια τοῦ ἐγκεφάλου.

Κάθε, ὅμως, νόημα ἢ λογισμός πού γεννᾶται εἰς τόν ἄνθρωπον γεννᾶται πάντα ἀπό τήν φυσικήν του πηγὴν, πού εἶναι ὁ νοῦς του; Ὁχι πάντα. Διότι, νοήματα ἢ λογισμοί ὑποβάλλονται εἰς τόν ἄνθρωπον καί ἀπό δύο ἄλλες ὄντοτητες: Ἀπό τόν Θεόν, ἢ ἀπό τόν διάβολον. Δηλ., ἕνας λογισμός πού ἐμφανίζεται νά ἐνεργῆ εἰς τόν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νά προέρχεται, εἴτε ἀπό τόν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, τήν φυσικήν του πηγὴν, εἴτε ἀπό τόν ὑπέρτατον Νοῦν, τόν Θεόν, πού θέλει νά σώση καί βοηθήσῃ τόν ἄνθρωπον, εἴτε ἀπό τόν διάβολον, πού θέλει νά πλανήσῃ καί καταστρέψῃ τόν ἄνθρωπον. Ὁ νοῦς, λοιπόν, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, ἀφ' ἑνός μὲν ἡ πηγὴ τῶν νοημάτων καί τῶν λογισμῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐάν αὐτὲς προέρχονται ἀπό τόν ἴδιον, καί ἀφ' ἑτέρου ὁ νοητὸς χώρος πού ἐμφανίζονται καί δροῦν ἄλλα νοήματα καί λογισμοί, ὄχι ἰδικά του, πού προέρχονται, εἴτε ἀπό τόν Θεόν, εἴτε ἀπό τόν διάβολον. Ἐπίσης, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐνέργεια, εἶναι ἡ νοερή του ἐνέργεια, ἡ ὁποία, ὅταν μετατοπισθῆ εἰς τόν ἐγκέφαλον, ταυτίζεται μέ τήν διάνοιαν. Ὁ νοῦς κινεῖ τήν διάνοιαν, ἡ ὁποία κινεῖ τόν ἐγκέφαλον καί διὰ τοῦ ἐγκεφάλου τό σῶμα. Ἔτσι, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ὑπεύθυνος γιά τίς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου διαχέεται εἰς ὅλο τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τό συνέχει καί τό ζωοποιεῖ, ὅπως ἡ φωτιά τόν πυρακτωμένο σίδηρο. Ἡ ψυχὴ, ὅμως, ἂν καί διαχέεται εἰς ὅλο τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νά διατηρῆ στήν ζωὴ κάθε κύτταρο τοῦ σώματος, ἔχει τό κέντρο της, τό μάτι της, πού εἶναι, ὅπως εἶπαμε, ὁ νοῦς. Ἡ καθαρὴ ψυχὴ γίνεται ὅλη νοῦς, ὅλη ὀφθαλμός. Ὁ νοῦς, ὅμως, τοῦ ἀνθρώπου, νοουμένου ὡς οὐσία καί ὄχι ὡς ἐνέργεια, εἶναι τό ἴδιο πρᾶγμα μέ αὐτό πού λέμε πνευματικὴ «καρδιά». Ὁ νοῦς, σαν οὐσία, σαν ὄντοτητα, ταυτίζεται μέ τήν 'καρδιά' ἢ 'καρδιά' τοῦ ἀνθρώπου, τό πνευματικὸ δηλ. κέντρο τοῦ ἀνθρώπου, ἀπό τό ὁποῖο ἐκπορεύονται, κατὰ τόν Κύριο, οἱ πονηροὶ διαλογισμοὶ τοῦ ἀνθρώπου. « Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται πονηροὶ διαλογισμοί...» λέει τό Εὐαγγέλιο (Ματθ. 15, 19), καί «Καρδίας εὐφραινομένης πρόσωπον θάλλει ἐν δὲ λύπαις οὐσης σκυθρωπάξει», λέει ὁ Παροιμισαστὴς (15, 13). Σέ αὐτὰ τά χωρία, καί σέ ὅλα τά ἄλλα μέσα στήν Ἁγία Γραφή, ἐννοεῖται ἡ **πνευματικὴ** καρδιά καί ὄχι ἡ σαρκική καρδιά, πού κακῶς ἐκλαμβάνουν οἱ ἀπλοϊκοί. Δηλ. ἐννοεῖται ὁ «νοῦς» τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς του, δηλ. ἡ ψυχὴ του. Ἔτσι, λοιπόν, τό Εὐαγγέλιο ἐννοεῖ ὅτι ἀπό τήν ἀκάθαρτη ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐξέρχονται οἱ πονηροὶ λογισμοὶ στὸν ἄνθρωπο καί ὄχι ἀπό τήν φυσική του καρδιά. Ἀπὸ αὐτό δὲ τό κέντρο ὑπάρξεως, δηλ. τόν 'νοῦν', τήν πνευματικὴν 'καρδιάν', δέν ἐκπορεύονται μόνον οἱ πονηροὶ λογισμοί, ἀλλὰ ὅλοι οἱ λογισμοὶ καί τὰ νοήματα τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε αὐτὲς πηγάζουν ἀπὸ τόν ἴδιο, εἴτε ὑποβάλλονται εἰς αὐτόν ἀπὸ τόν Θεόν ἢ ἀπὸ τόν διάβολον.

Αὐτό, τώρα, τό κέντρο τοῦ λόγου καί τῶν λογισμῶν τοῦ ἀνθρώπου, πού εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ λόγου τοῦ ἀνθρώπου, δηλ. ὁ νοῦς του, πού, ὅπως εἶπαμε, εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς, τό κέντρο, τό βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἐδράζεται, **ὄχι** εἰς τόν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ **εἰς τόν χώρο τῆς φυσικῆς καρδίας** τοῦ ἀνθρώπου. Ὁχι μέσα στήν φυσικὴ καρδιά, δέν εἶναι δηλ. ὁ νοῦς ἐγκλωβισμένος μέσα στήν φυσικὴ καρδιά, ἀλλὰ ἐδράζεται στὸν χώρο τοῦ στήθους καί πρὸς τό μέρος τῆς φυσικῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτό, μπορεῖ νά τό γνωρίσῃ κάποιος ἐπάνω στὸν ἑαυτό του, ὅταν ἐνεργοποιήσῃ, διὰ τῆς μετανοίας καί τῆς προσευχῆς, τήν νοερὴ του ἐνέργεια, ὅποτε αἰσθάνεται, κατὰ τήν ὥρα τῆς προσευχῆς, διὰ τῆς νοερᾶς ἐνεργείας, πού ἐδράζεται ὁ νοῦς, τό κέντρο δηλ. τῆς ψυχῆς του. Ἄν ἡ νοερὴ ἐνέργεια σέ ἕναν ἄνθρωπο λειτουργῆ συνεχῶς, διὰ τῆς Χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς νοιώθει, μέσα

στό στήθος του, τήν ύπαρξι καί ἐνέργεια τοῦ νοῦ του, δηλ. τῆς πνευματικῆς του καρδιάς, συνεχῶς, ἡμέρα καί νύκτα. Αὐτό, εἶναι γνωστό ἤδη ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη. «Ἐγὼ καθεύδω καί ἡ καρδιά μου ἀγρυπνεῖ», ἀναφέρεται στό Ἄσμα Ἀσμάτων (5, 2).

Ὁ χώρος, λοιπόν, τῆς φυσικῆς καρδιάς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ τόπος, ἡ ἔδρα, καί τῆς πνευματικῆς καρδιάς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ νοῦ, διότι ὁ νοῦς ταυτίζεται, ὅπως εἶπαμε, μέ τήν πνευματική καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, πού εἶναι τό κέντρο τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Δηλ., τό κέντρο τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργεῖ **στόν χώρο τοῦ στήθους** καί **ὄχι** εἰς τόν ἐγκέφαλον, ὅπως διατείνεται ἡ Ἐπιστήμη. Ἐπειδή, ὅμως, κατά τήν Ὁρθόδοξη Ἀνθρωπολογία, τό 'πρόσωπο' καί ἡ 'πνευματική καρδιά' τοῦ ἀνθρώπου ταυτίζονται, **ἐκεῖ**, στόν χώρο τοῦ στήθους, ἐδράζεται καί τό ἀνθρώπινο πρόσωπο, δηλ. ὁ 'κρυπτός τῆς καρδιάς ἀνθρωπος', καί **ὄχι** εἰς τόν ἐγκέφαλο, ὅπως πάλι ἰσχυρίζεται ἡ Ἐπιστήμη. Εἰς αὐτό δέ τό κέντρο, εἰς τήν πνευματική δηλ. καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐνεργεῖ εἰς τόν χώρο τῆς φυσικῆς του καρδιάς, ἔρχεται καί ἐνεργεῖ τό Πνεῦμα τό Ἅγιον, ὅταν ὁ ἀνθρωπος εἶναι δεκτικός τῆς Χάριτος, κραζόν «ἄββά ὁ πατήρ», κατά τόν Ἀπόστολον (Γαλ. 4, 6), καί ποιεῖ τόν ἀνθρωπον πνευματικόν, δηλ. υἱόν Θεοῦ, καί καθιστά τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ναόν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν συμβῆ αὐτό, τότε ὁ ἀνθρωπος γίνεται πρόσωπο τῆ ἀληθεία.

Ἄς πούμε, τώρα, ἀκόμη μερικά πράγματα γιά τήν διάνοια.

Εἶπαμε, ὅτι, εἰς τήν Ὁρθόδοξη Ἀνθρωπολογία, ἡ διάνοια εἶναι ἀπλά μία ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ νοῦ, τῆς ψυχῆς, καί ὅτι ταυτίζεται μέ τήν νοερή ἐνέργεια τοῦ νοῦ, τῆς ψυχῆς, ὅταν αὐτή ἐνεργῆ εἰς τόν ἐγκέφαλον. Ἡ πνευματική καρδιά τοῦ ἀνθρώπου ταυτίζεται μέ τήν οὐσία τοῦ νοῦ, ἐνώ ἡ διάνοια ταυτίζεται μέ τήν ἐνέργεια τοῦ νοῦ. Ὅταν ὁ ἀνθρωπος εἶναι ἐν ζωῇ, ἡ διάνοια ἐνεργοποιεῖ τόν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ὁ ἀνθρωπος εὐρίσκειται ἐν ἐγρηγόρσει, εἴτε κοιμάται. Ὅταν ὁ ἀνθρωπος εὐρίσκειται ἐν ἐγρηγόρσει, ἡ διάνοια χρησιμοποιεῖ τόν ἐγκέφαλο, ὥστε ὁ ἐγκέφαλος νά κινήσῃ τό σῶμα καί νά φέρῃ εἰς πέρας, νά ἐκτελέσῃ, ἐκεῖνο πού βούλεται ὁ νοῦς. Ἡ διάνοια εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ, ὅταν αὐτή ἡ ἐνέργεια χρησιμοποιεῖ τόν ἐγκέφαλο γιά νά ἐκφρασθῇ.

Εἶπαμε, ἐπίσης, ὅτι, εἰς τόν ἀνθρωπον, ὁ νοῦς, ὁ πυρήνας τῆς ψυχῆς, εἶναι ἐκεῖνος πού γεννᾷ τόν λόγον, τόν λογισμόν, ἡ ἀποδέχεται τόν λογισμόν πού τοῦ ὑποβάλλει ὁ Θεός, ἡ ὁ διάβολος, καί ὅτι ὁ νοῦς ἐνεργεῖ εἰς τόν χώρο τῆς φυσικῆς καρδιάς τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτό σημαίνει, ὅτι εἰς τόν ἀνθρωπο, τά νοήματα καί οἱ λογισμοί του πηγάζουν ἀπό τόν χώρο τῆς φυσικῆς του καρδιάς καί ὄχι ἀπό τόν ἐγκέφαλον. Ὁ λόγος εἰς τόν κατά φύσιν ἀνθρωπον ἐκπορεύεται ἐκ τῆς πνευματικῆς καρδιάς του, πού ἐνεργεῖ εἰς τόν χώρο τοῦ στήθους, καί **ὄχι** ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου του, ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ Ἐπιστήμη. Αὐτός ὁ λόγος, αὐτοί οἱ λογισμοί, πού ἐκπορεύονται ἐκ τοῦ νοῦ, τῆς πνευματικῆς καρδιάς, καί ἐνεργοῦνται εἰς τόν χώρο τοῦ στήθους, γίνονται σκέψεις καί νοήματα ὅταν ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ ἀνεβῆ ἀπό τόν χώρο τοῦ στήθους εἰς τόν ἐγκέφαλον. Ἐκεῖ, ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ ταυτίζεται μέ τήν διάνοια. Ἔτσι, ἡ διάνοια εἶναι ἐκεῖνη ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς πού ἐπεξεργάζεται τόν λόγον πού πηγάζει ἀνάως εἰς τόν νοῦν, τό κέντρο τῆς ψυχῆς, ὅταν αὐτός ὁ λόγος, ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ, ἐκ τοῦ χώρου τῆς καρδιάς ἀνεβῆ εἰς τόν ἐγκέφαλον.

Αὐτή ἡ ἐπεξεργασία τοῦ λόγου ἀπό τήν διάνοιαν λαμβάνει χώραν εἰς τόν ἐγκέφαλον, ὅταν ὁ ἀνθρωπος εἶναι ἐν ζωῇ, εἴτε εἶναι ἐν ἐγρηγόρσει, εἴτε κοιμάται, καί ὅταν ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ὑγιής. Εἰς ἓνα κατεστραμμένο ἐγκέφαλο, π.χ. ἐνός βαρεῖα τραυματισμένου ἀσθενοῦς, τοῦ ὁποίου, ὅμως ἡ καρδιά λειτουργεῖ, ἡ διάνοιά του δέν εὐρίσκει ὄργανο γιά νά ἐκφρασθῇ. Εἰς τόν ἀσθενή αὐτόν, ὅμως, ἐπειδή ἡ καρδιά του πάλλει, ὁ νοῦς του, πού ἐνεργεῖ εἰς τόν χώρο τοῦ στήθους του, παράγει ἐνδιάθετο λόγο. Αὐτός, ὅμως, ὁ λόγος δέν μπορεῖ νά ἀνεβῆ εἰς τόν ἐγκέφαλο, νά ἐπεξεργασθῇ

από την διάνοια και νά εκφρασθή διά του έγκεφάλου και, έτσι, δίδεται ή έντύπωσις, ή ψευδαίσθησις, ότι ό άσθενής αυτός δέν έχει ζωή, δέν έχει συνείδησι, δέν έχει πρόσωπο, δέν έχει έσωτερική ζωή.

Προσεγγιστικά, μπορούμε νά πούμε και τούτο, περί του ζεύγους διανοίας-έγκεφάλου: Ότι ό έγκέφαλος είναι τό ύλικό υπόστρωμα εις τό όποιο «έγκαθίσταται» τό λογισμικό, δηλ. ή διάνοια. Η διάνοια είναι τό «λογισμικό» του έγκεφάλου και ενεργεί εις τόν έγκέφαλον. Ο έγκέφαλος είναι άπλά ό έπεξεργαστής των σκέψεων του ανθρώπου. Ο έγκέφαλος είναι ό ήλεκτρονικός υπολογιστής του ανθρώπου. Και, όπως ό άνθρωπος χειρίζεται τόν ήλεκτρονικό υπολογιστή του, διά της διανοίας του, έτσι και ό νοϋς του ανθρώπου, ό πυρήνας της ψυχής του, χειρίζεται, διά της διανοίας, τόν έγκέφαλο του ανθρώπου.

Άρα, ή πηγή του λόγου, ή πηγή των νοημάτων και των λογισμών του ανθρώπου είναι ή διάνοια; Όχι, δέν είναι ή διάνοια. Είναι ό έγκέφαλος του ανθρώπου; Όχι, βέβαια. Η πηγή του λόγου είναι ό **νοϋς**, ό όφθαλμός της ψυχής. Τόν έγκέφαλο, ποιός τόν κινεί; Η διάνοια του ανθρώπου, ή νοερή ενεργεια της ψυχής του ανθρώπου. Και, τήν διάνοια του ανθρώπου ποιός τήν κινεί; Ο νοϋς του ανθρώπου, ό όφθαλμός της ψυχής, δηλ. ή ψυχή. Και τήν ψυχή ποιός τήν κινεί; Ο Θεός, τό Πνεϋμα τό Άγιον. Αυτά, συμβαίνουν σε **κάθε** άνθρωπο επάνω στην γή. Όταν ό άνθρωπος καταφέρει και καταστήση, του Θεού συνεργούντος, τό σώμα του ναό του Άγιου Πνεύματος, τότε και τό σώμα του κινείται απο τό Πνεϋμα τό Άγιον.

Ποιά, τώρα, είναι ή διαφορά μας από τά ζώα; Συμβαίνει, όπως είπαμε, ό νοϋς του ανθρώπου, νοουμένου ως ή πηγή των νοημάτων και των λογισμών του, πού είναι ό όφθαλμός, ό πυρήνας της ψυχής του ανθρώπου, δηλ. ή ψυχή του ανθρώπου, νά είναι ένα αυθυπόστατο κτίσμα, νά έχει δηλ. ιδική της υπόστασι, ή όποια παραμένει ζωντανή και μετά τόν βιολογικό θάνατο του ανθρώπου, επειδή είναι άθάνατη. Είναι δηλ. ή ψυχή μία όντότητα ξεχωριστή από τό σώμα του ανθρώπου, πού ζει και μετά τόν βιολογικό του θάνατο, κάτι πού δέν συμβαίνει εις τά ζώα. Τά ζώα, και δή ό χιμπαντζής, πού λέγουν οι έξελικτικοί ότι είναι τό πλησιέστερο προς τόν άνθρωπο, εξελικτικά, ζώο, δέν έχουν ψυχή ως αυθυπόστατη όντότητα, αλλά είναι θνητόψυχα. Η ψυχή των ζώων πεθαίνει μαζί μέ τόν βιολογικό θάνατο του σώματός τους. Επίσης, τά ζώα δέν έχουν ψυχή όμοια μέ του ανθρώπου, δηλ. πού νά συνίσταται από νοϋν, λόγον και πνεϋμα, γι' αυτό και τά ζώα δέν έχουν λόγον. Έχουν φωνήν, αλλά δέν έχουν λόγον. Έχουν υποτυπώδη λογικήν, αλλά δέν έχουν λόγον. Γιατί δέν έχουν λόγον; Επειδή δέν έχουν νοϋν, πού είναι, όπως είπαμε, ή πηγή του λόγου. Εις τά ζώα δέν υπάρχει ή δυνατότης νά έλθη και νά ενεργήση εις αυτά τό Πνεϋμα τό Άγιον, επειδή τά ζώα δέν έχουν νοϋν, ως οϋσία, πού νά δέχεται τό Πνεϋμα τό Άγιον. Δέν έχουν ψυχή άθάνατη κατ' εικόνα του Θεού πλασμένη.

Αλλά, τά ζώα, ούτε αυτεξούσιον έχουν, αλλά κινούνται νομοτελειακά. Δέν υπάρχει περίπτωσις ένα ζώο πού πεινάει νά μή προσεγγίση τήν τροφήν, όταν αυτή του προσφερθή. Ο άνθρωπος, όμως, μπορεί νά τήν άρνηθή, επειδή έχει αυτεξούσιο. Έξ άλλου, ποτέ εις τήν ανθρωπίνην ιστορίαν δέν έχει καταγραφή περιστατικόν, κατά τό όποιον ένα ζώον νά εμφανίσθηκε εις έναν ζώντα άνθρωπον μετά τόν θάνατον του ζώου αυτού. Και τούτο, διότι άπλούστατα τά ζώα δέν έχουν ψυχή πού νά ζή μετά τόν βιολογικό τους θάνατο. Υπάρχουν, όμως, καταγεγραμμένες χιλιάδες μαρτυρίες εμφάνισεως νεκρών ανθρώπων, αγίων και μή, εις άλλους ανθρώπους πού ζούν. Τί εμφανίζεται εις τούς ζώντας; Η ψυχή του νεκρού, ή όποια ζει και μετά τόν βιολογικό του θάνατο.

Πώς, λοιπόν, είναι δυνατόν ποτέ ό άνθρωπος νά προέρχεται, εξελικτικά, από τά ζώα; Επειδή έχει παραπάνω από 99% τό ίδιο DNA μέ τόν χιμπαντζή; Η, επειδή ό έγκέφαλος του μοιάζει νά είναι ίδιος, κατά τήν δομή, μέ εκείνον του χιμπαντζή;

Ἐπειδή, δηλ., σωματικά, φαίνεται νά ἔχη συγγένεια μέ τόν χιμπαντζή; Μά, σωματικά, τά ζῶα καί ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλασμένα ἀπό τό ἴδιο ὑλικό. Ἀπό ὕλη, ἀπό χῶμα, εἰς τό ὅποιο, καί τά ζῶα, καί ἐμεῖς καταλήγομε. Ἡ διαφορά μας ἀπό τά ζῶα δέν εἶναι τόσο στό ὑλικό μέρος, ἀλλά στό νοερό, στό πνευματικό μέρος. Τό πνευματικό μέρος τοῦ ἀνθρώπου ἀγιάζει τό σωματικό του μέρος. Κάτι τέτοιο δέν μπορεῖ νά γίνη στά ζῶα. Καί ἡ διαφορά αὐτή εἶναι αὐτή πού ἀνεπτύξαμε, δηλ. χαώδης. Εἶναι τέτοιας φύσεως, πού δέν μπορεῖ νά γεφυρωθῆ. Ἄρα, δέν εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νά προέρχεται ἐξελικτικά ἀπό τά ζῶα.

Ἀπό ὅλα τά ἐκτεθέντα μέχρις ἐδῶ, ἤδη καταφαίνεται, νομίζω, ξεκάθαρα, τό μέγα χάσμα πού ὑπάρχει μεταξύ τῆς Ἐπιστήμης καί τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας εἰς τό ἀνθρωπολογικό ζήτημα. Καί, ἡ μέν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διδάσκει ὅλα τά ἀνωτέρω, ἐπειδή γνωρίζει, ἐξ ἀποκαλύψεως καί ἐκ τῆς ἀσκητικῆς Τῆς ἐμπειρίας, τήν φύσι τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δέ Ἐπιστήμη διδάσκει ὅτι διδάσκει, περί τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, βασισμένη εἰς τήν ἐπιστημονική ἔρευνα καί εἰς τήν Ἐξελικτική Θεωρία, πού εἶναι ἡ φιλοσοφία τῆς.

Τά δύο πρότυπα, τά δύο ὑποδείγματα, τά δύο μοντέλλα, ἂν θέλετε, περί ἀνθρώπου, πού προβάλλουν ἡ Ἐκκλησία καί ἡ Ἐπιστήμη, φάνηκε καθαρά, ὅτι δέν εἶναι συμβατά μεταξύ τους. Παρ' ὅλα αὐτά, σήμερα, κάποιοι 'φωταδιστές' μέσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, λαϊκοί, ἱερεῖς καί ἐπίσκοποι, προσπαθοῦν νά παντρέψουν αὐτά τά δύο μοντέλλα, στήν ἀγωνιώδη προσπάθειά τους νά παντρέψουν τήν Ἐπιστήμη μέ τήν Ὁρθόδοξη Ἀνθρωπολογία, ἴσως γιατί τοὺς φαίνεται βαρὺ ἡ ὀπισθοδρομικό, σήμερα, ἡ Ἐκκλησία νά διαφοροποιῆται ἀπό τήν Ἐπιστήμη στό ἀνθρωπολογικό ζήτημα. Στήν προσπάθειά τους αὐτή, φθάνουν νά ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Θεός χρησιμοποίησε τήν Ἐξέλιξι σάν μέθοδο δημιουργίας τῶν φυτῶν, τῶν ζῶων, ἀλλά καί τοῦ ἀνθρώπου, καί ἔχουν διαμορφώσει ἰδική τους ἀνθρωπολογία, βασισμένη σέ καινοφανῆ ἐπιχειρήματα, πού εἶναι, ἀποκλειστικά, προϊόντα λογικῆς ἐπεξεργασίας, καί οἱ ὅποιοι φθάνουν νά ὑποστηρίζουν, τελείως ἀυθαίρετα, ὅτι καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὑπεννόουν, εἰς τήν ἀνθρωπολογία τους, τήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ὡς προερχομένη, ἐξελικτικά, ἀπό τά ζῶα, διαστρέφοντας καί παρερμηνεύοντας τήν διδασκαλία τους. Αὐτό τό φαινόμενο, γιά ὅσους δέν τό γνωρίζουν, δυστυχῶς εἶναι σήμερα ἓνα γεγονός μέσα στήν Ἐκκλησία, καί ἀποτελεῖ, κατά τήν γνώμη μου, μία ὠρολογιακή βόμβα μέσα στους κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία κάποτε θά σκάση καί θά δημιουργήσῃ καινούργια αἵρεσι. Τό φαινόμενο αὐτό, ἔχει ἄμεσι σχέσι μέ τό πνεῦμα τοῦ νεοβραβλαμισμοῦ πού ἔχει ἀρχίσει νά πνέη καί μέσα στήν Ἑλλαδική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τά τελευταῖα χρόνια.

Ἄς συνεχίσωμε, ὅμως. Ἐχομε ἤδη σκιαγραφήσει τό πῶς θεωρεῖ ἡ Ἐπιστήμη τόν ἄνθρωπο. Στήν συνέχεια, θά ἐκθέσωμε ἀναλυτικότερα τί διδάσκει ἡ Ἐπιστήμη περί τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Ἐπιστήμη διδάσκει ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου – μέ αὐτόν τόν ὄρον, 'νοῦν', ἡ Ἐπιστήμη ἐννοεῖ ἀποκλειστικά τήν διάνοια (mind) τοῦ ἀνθρώπου - εἶναι μία ψυχική ἐνέργεια, μία ψυχική δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, καί τήν ταυτίζει μέ τήν ἐνέργεια τοῦ ἐγκεφάλου. Ἡ Ἐπιστήμη δέν ὀμλεῖ, δέν ἀσχολεῖται, δέν γνωρίζει, ὅτι ὑπάρχει καί ἓνας ἄλλος 'νοῦς', ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ὀφθαλμός, ὁ πυρήνας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Δέν γνωρίζει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐκτός ἀπό τό σῶμα του, ἔχει καί ἀυθυπόστατη ψυχή, ἡ ὁποία τό ζωοποιεῖ καί τῆς ὁποίας ὁ πυρήνας εἶναι αὐτός ὁ ἄλλος νοῦς. Δέν γνωρίζει, ὅτι τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου τήν ζωοποιεῖ ἡ Χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δέν γνωρίζει, ὅτι αὐτός ὁ ἄλλος 'νοῦς', καί κατ' ἐπέκτασιν ἡ ψυχή, ὑφίσταται, ὑπάρχει, καί μετά τόν βιολογικό θάνατο τοῦ ἀνθρώπου, πάλι σάν ἀυθυπόστατη ὄντοτητα, σάν οὐσία. Ἡ Ἐπιστήμη ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπιστρέφει εἰς τήν ἀνυπαρξία μετά

τόν βιολογικό του θάνατο, όπως τά ζωα. Ότι, δηλ., πέραν του τάφου δέν υπάρχει τίποτε απόλύτως.

Ἡ Ἐπιστήμη δέχεται μόνον, ὅτι τά νοήματα καί οἱ σκέψεις τοῦ ἀνθρώπου πηγάζουν ἀποκλειστικά ἀπό τόν ἐγκέφαλό του, ὁ ὁποῖος, λέγουν, ὅτι εἶναι ἡ ἕδρα ὄχι μόνο τῶν σκέψεων, ἀλλά καί τῶν συναισθημάτων καί τοῦ αὐτεξουσίου, τό ὁποῖο, κατά τούς ἐπιστήμονες, εἶναι ἀνελεύθερο ὡς ἐπηρεαζόμενο ἀπό τό DNA καί ὡς ἀποτέλεσμα βιοχημικῶν διεργασιῶν. Ἡ Ἐπιστήμη, ἔτσι, δέχεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος λειτουργεῖ λίγο-πολύ νομοτελειακά, ὡπως τά ζωα, ἡ δέ φαινομενική ἐλευθερία ἐπιλογῆς πού ἔχει εἶναι προϊόν τοῦ ἐξελιγμένου ἐγκεφάλου του, ὁ ὁποῖος τοῦ παρέχει καί μία πύξυ ἐξελιγμένη λογική.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ὡς ἄνω θεωρήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν Ἐπιστήμη εἶναι νά καταβάλλεται σήμερα προσπάθεια ἀπό τούς νευροεπιστήμονες νά χαρτογραφηθῇ ὁ ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος μέ τίς νέες τεχνολογίες πού ἀναπτύσσονται γιά νά ἀνιχνευθοῦν καί νά ἐντοπισθοῦν τά κέντρα ἐνεργείας τοῦ αὐτεξουσίου, τῆς προσωπικότητος καί τοῦ λόγου (τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ λόγου, ὄχι τῆς πηγῆς τοῦ λόγου). Ταυτίζουν, ὅμως, ἐσφαλμένα, τό κέντρο ἐνεργείας, π.χ. τοῦ λόγου, πού νομίζω εὐρίσκεται εἰς τόν ἀριστερόν λωβόν τοῦ ἐγκεφάλου, μέ τό κέντρο πηγῆς, ἐκπορεύσεως τοῦ λόγου, τό ὁποῖο, ὡπως εἶπαμε, εἶναι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὀφθαλμός τῆς ψυχῆς του.

Μετά τόν βιολογικό θάνατο τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ψυχὴ του διατηρεῖ τά πάντα, ὅλα ὅσα εἶχε ὁ ἄνθρωπος πρό τοῦ θανάτου του. Μετά θάνατον, ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ καί τήν προσωπικότητά του, καί τόν λόγο του καί τό αὐτεξουσίου του, καί τήν μνήμη του, πλήρως, ὡς καί τά συναισθήματά του. Αὐτό, τό γνωρίζομε ἀπό τήν ἴδια τήν μαρτυρία ὄλων ὄσων ἐνεφανίσθησαν μετά θάνατον εἰς τούς ζῶντες καί ἀπεκάλυψαν τήν κατάστασιν τῆς ψυχῆς των πέραν τοῦ τάφου. Πῶς ἐμφανίζονται εἰς τούς ζῶντες ἀνθρώπους οἱ κεκοιμημένοι Ἅγιοι καί διαλέγονται μαζί τους; Ποῖός ὁμιλεῖ, ἀφοῦ τό σῶμα τοῦ Ἁγίου εἶναι εἰς τόν τάφον; Ἀσφαλῶς, ἡ ψυχὴ τοῦ Ἁγίου, ἡ ὁποία συνεχίζει νά παράγῃ λόγον. Ἀλλά, αὐτό, τό γνωρίζομε καί ἀπό μαρτυρίες ζώντων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι, κατά παραχώρησιν Θεοῦ, εἶχαν ἐξωσωματική ἐμπειρία, κατά τήν ὁποία «βγήκαν» πρὸς στιγμὴν ἀπό τό σῶμα τους, γεγονός πού μαρτυρεῖ γιά τό αὐθυπόστατο τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπάρχουν ἀνθρώποι πού βγήκαν πρὸς στιγμὴν ἀπό τό σῶμα τους, πού πέθαναν δηλ. γιά λίγο, καί εἶδαν τό σῶμα τους νεκρό, ὡπως τό ἐβλεπαν καί οἱ ἄλλοι ἀνθρώποι γύρω τους. Καί, μετά ἀπό λίγο, ἐπανήλθαν εἰς τό σῶμα τους, τό ὁποῖο ἔκειτο νεκρό, καί συνέχισαν νά ζοῦν. Πῶς ἀνεστήθη τό σῶμα τους καί ζωοποιήθηκε, ἀφοῦ πρῖν λίγο ἔκειτο νεκρό; Ἀσφαλῶς, μέ τήν ζωοποιό δύναμι τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία πῆρε ἐντολή ἀπό τόν Θεό νά εἰσέλθῃ πάλιν εἰς τό σῶμα. Καί, ὅταν ἡ ψυχὴ τους εἶχε χωρισθῇ ἀπό τό σῶμα τους, μέ ποῖο ὄργανο ἐβλεπαν τό σῶμα τους; Ἀσφαλῶς μέ τόν νοῦν, τήν ψυχὴ τους.

Εἰς τήν Παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν καταγραφῆ μαρτυρίες ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι «εἶδαν», ἔζησαν, τόν Παράδεισο καί τήν Κόλαση. Τέτοιοι ἀνθρώποι ὑπάρχουν καί σήμερα, ζῶντες. Καί ἐδῶ, πάλι, πρόκειται γιά μία πραγματικότητα, κατά τήν ὁποία ὁ ἄγγελος τοῦ ἀνθρώπου παίρνει τήν ψυχὴ του, τήν στιγμὴ πού ὁ ἄνθρωπος κοιμάται, καί τήν πηγαίνει εἰς τόν τόπον τοῦ Παραδείσου ἢ τῆς Κολάσεως, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά ἀποκτήσῃ ἐμπειρία περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καταστάσεων αὐτῶν. Μετά, ὁ ἄγγελος ἐπαναφέρει εἰς τό σῶμα τήν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καί, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ξυπνήσῃ, διηγεῖται πράγματα ὄχι τοῦ κόσμου τούτου. Αὐτά, δέν ἦταν τῆς φαντασίας του. Εἰς αὐτὴν τήν περίπτωσιν, κατά τό χρονικό διάστημα τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς, νομίζω, τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου συντηρεῖται εἰς τήν ζωὴν ἀπό τήν Χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἂν καί ἔχη βγῆ ἡ ψυχὴ του, μέχρις ὅτου ὁ ἄγγελος ἐπαναφέρῃ τήν ψυχὴν εἰς τό σῶμα.

Ἡ Ἐπιστήμη, λοιπόν, ἐφ' ὅσον δέν δέχεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀθάνατη ψυχή, ἢ ὅποια ζεῖ σάν αὐθυπόστατο κτίσμα καί μετά τόν βιολογικό θάνατο τοῦ σώματος, δέν μπορεῖ νά δεχθῆ σάν πηγὴ τῶν νοημάτων καί τῶν λογισμῶν τοῦ ἀνθρώπου κάτι ἄλλο ἔξω ἀπὸ τόν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου καί εἶναι καταδικασμένη νά ἔχη ἐσφαλμένη εἰκόνα καί ἀντίληψη περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ζωὴ εἰς τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ὀφείλεται εἰς τήν ὑπαρξί τῆς ψυχῆς του. Ἐάν ἡ ψυχή ἀποχωρισθῆ ἀπὸ τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πράγμα πού συμβαίνει κατά τήν στιγμὴν τοῦ βιολογικοῦ θανάτου, τότε τό σῶμα νεκροῦται, πεθαίνει. Ὅταν ὁ Χριστός ἀνέστησε ἄνθρωπο, ἐπανέφερε τήν ψυχή εἰς τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου καί τό σῶμα ἀνεστήθη. Ἡ Ἐπιστήμη δέν μπορεῖ νά ἐρμηνεύσει πῶς γίνεται μία ἀνάστασις ἐνός νεκροῦ σώματος, ἀφοῦ δέν δέχεται ὑπαρξί ψυχῆς εἰς τόν ἄνθρωπο. Ἀναστάσεις, ὅμως, νεκρῶν σωμάτων εἶναι ἓνα ἀδιαμφισβήτητο γεγονός μέσα εἰς τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ψυχή, λοιπόν, ζωοποιεῖ καί συντηρεῖ ζωντανό τό σῶμα τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ἡ ἴδια ἡ ψυχή ζωοποιεῖται ἀπὸ τήν Χάρη, τήν ἐνέργεια, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δηλ., ζωὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ Χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ζωὴ τοῦ σώματος εἶναι ἡ ψυχή. Φεύγει ἡ Χάρις ἀπὸ τήν ψυχή; Ἀρρωσταίνει ἡ ψυχή καί νεκρώνεται. Φεύγει ἡ ψυχή ἀπὸ τό σῶμα; Τό σῶμα πεθαίνει. Αὐτά συμβαίνουν εἰς τόν ἄνθρωπο.

Σέ κάποιο σημεῖο μίλησα γιά κατευθυνομένη Ἐπιστήμη. Ναι, αὐτό, σήμερα, εἶναι γεγονός, γιά ὅσους γνωρίζουν τήν πραγματική κατάστασι εἰς τούς χώρους τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Σήμερα, ἡ κατευθυνομένη Ἐπιστήμη διαπράττει, ἐν τῇ ἀγνοίᾳ της, τήν μεγαλύτερη ἀδικία εἰς βάρος τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ τίς ἐπιστημονικῆς ἐπιτεύξεις καί προόδους της, ἀκριβῶς διότι τόν ἀντιμετωπίζει καί παρουσιάζει σάν "φυσικόν ζῶον", καί ὄχι σάν "ζῶον...τῆ νεύσει πρὸς τόν Θεόν θεούμενον", κατά τήν γνωστήν ρῆσιν τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου². Ἡ σημερινή Ἐπιστήμη, ἐν τῇ ἀγνοίᾳ της, δέν διανοεῖται τό πόσο φωτίζεται καί ἀποκαλύπτεται τό μυστήριον τοῦ ἀνθρώπου, καί τί νέες δυνατότητες ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν φωτισθῆ καί ἐλλαμφθῆ ἀπὸ τήν Χάρι τοῦ Θεοῦ. Καί δέν μπορεῖ, ἡ σημερινή Ἐπιστήμη, νά τό διανοηται, διότι, ἂν καί κινῆται εἰς τόν χώρο τῆς παρατηρήσεως καί τοῦ πειράματος, δηλ. τῆς ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης, ὅμως ἀδυνατεῖ νά συλλάβῃ τήν ἐμπειρία τῶν Ἁγίων, διότι ἡ Ἐπιστήμη κινεῖται ἀποκλειστικά εἰς τόν χώρο τοῦ κτιστοῦ, ἐνῶ οἱ Ἅγιοι ἐρευνοῦν καί γεύονται τόν χώρο τοῦ ἀκτίστου.

Ἀναφερόμενοι, τώρα, ἐν ὀλίγοις, εἰς τό θέμα τοῦ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου», ἔχομε νά πούμε, ὅτι, ὄχι μόνο μεταξύ τῶν ἰατρῶν ἔχομε διάστασι ἀπόψεων ὡς πρὸς τό ἂν ὁ «ἐγκεφαλικά νεκρός» εἶναι καί βιολογικά νεκρός, ἀλλά, δυστυχῶς, καί μέσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχομε διάστασι ἀπόψεων στό ἴδιο θέμα. Στήν πράξι, στήν ἰατρική πρακτική, ἔχει ἐπικρατήσῃ ὁ «ἐγκεφαλικά νεκρός» νά θεωρῆται βιολογικά νεκρός. Γι' αὐτό καί τοῦ παίρνουν τά ζωτικά ὄργανα γιά μεταμόσχευσι. Ὅμως, ὁ «ἐγκεφαλικά νεκρός» εἶναι ἓνας νεκρός ἢ ἓνας βαρεῖα ἀσθενής, ὁ ὅποιος πορεύεται πρὸς τόν θάνατο;

Μέσα στήν Ἐκκλησία, τώρα, κάποιοι ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ «ἐγκεφαλικά νεκρός» εἶναι καί βιολογικά νεκρός, ἐνῶ, ἄλλοι, ὅτι εἶναι ἓνας βαρεῖα ἀσθενής πορευόμενος πρὸς τόν θάνατο. Τό θέμα αὐτό δέν ἔχει ἀκόμη τελεσιδικήσει μέσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἂν καί κάποιοι, ἐδῶ καί χρόνια, προσπαθοῦν νά ἐπιβάλουν *de facto* τήν ἄποψιν ὅτι ὁ «ἐγκεφαλικά νεκρός» εἶναι βιολογικά νεκρός, νά ἐμφανίσουν δηλ. τόν «ἐγκεφαλικά νεκρό» σάν βιολογικά νεκρό.

² Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὀρίζει τόν ἄνθρωπον ὡς ἐξῆς: «Ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον ἐνθάδε οἰκονομούμενον καί ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον καί τέλος τοῦ μυστηρίου τῆ νεύσει πρὸς τόν Θεόν θεούμενον».

Σύμφωνα, όμως, με όσα ήδη είπαμε, ένας βαρειά ασθενής με κατεστραμμένο ἐγκέφαλο, ἀλλά με καρδιά πού πάλλει, ἔστω με τήν βοήθεια τοῦ ἀναπνευστήρα, δέν μπορεῖ νά εἶναι νεκρός. Ἐνας Χριστιανός Ὁρθόδοξος, κληρικός ἢ λαϊκός, πού ἔχει βιώσει ἐμπειρικά, διά τῆς προσευχῆς, τήν ὑπαρξί τῆς νοερῆς, τῆς πνευματικῆς τοῦ καρδιάς, δέν εἶναι δυνατόν ποτέ νά δεχθῆ ὅτι ἕνας ασθενής, ὅπως ὁ «ἐγκεφαλικά νεκρός», εἶναι βιολογικά νεκρός. Γι' αὐτόν, ὁ «ἐγκεφαλικά νεκρός» εἶναι ἕνας βαρειά ασθενής καί **ὄχι** ἕνας βιολογικά νεκρός. Αὐτήν τήν θέσι εἶχαν καί οἱ τρεῖς ἅγιοι Γέροντες τῆς ἐποχῆς μας, Σωφρόνιος, Πορφύριος καί Παΐσιος.

Σήμερα, συμβαίνει καί κάτι ἄλλο εἰς τόν χώρο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Ἐπειδή ὑπάρχει μεγάλη ἀνάγκη ἐξευρέσεως ζωτικῶν ὀργάνων γιά μεταμόσχευσι καί ἐπειδή τά διατιθέμενα ὄργανα εἶναι λίγα σέ σχέσι με τά ἀπαιτούμενα, καταβάλλεται ἐρευνητική προσπάθεια νά παρασκευασθοῦν εἰς τό ἐργαστήριο ζωτικά ὄργανα ἀπό βλαστοκύτταρα, ὥστε νά ἀποφευχθῆ ἡ ἀνάγκη τῶν μεταμοσχεύσεων ζωτικῶν ὀργάνων ἀπό «ἐγκεφαλικά νεκρούς» ἀσθενεῖς. Ἐδῶ, ὅμως, τίθεται ἕνα ἄλλο βιοηθικό δῖλημμα, διότι ὡς μία πηγὴ τέτοιων βλαστοκυττάρων θεωρεῖται τό «ζυγωτό», ἡ βλαστοκύστη, δηλ. ἕνα γονιμοποιημένο ἀνθρώπινο ὠάριο ἡλικίας κάποιων ὠρῶν ἢ ἡμερῶν. Αὐτό, ὅμως, εἶναι ἐν δυνάμει ἄνθρωπος, ἔχον ἀνθρώπινη ψυχὴ, διότι τήν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τήν δημιουργεῖ ὁ Θεός κατά τήν στιγμή τῆς συλλήψεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὅποτε, πάλι τίθεται θέμα ἀνθρωπίνου φόνου. Βλέπομε, δηλ., ὅτι σήμερα σέ κάθε πεδίο ἐφαρμογῆς τῆς σύγχρονης ἰατρικῆς τεχνολογίας, τίθεται θέμα βιοηθικῆς δεοντολογίας, θέμα τό ὅποιο ἔχει ἄμεση σχέσι με τήν ἀνθρωπολογία. Ἄν κάποιος ἔχη ἐσφαλμένη ἀνθρωπολογία, σέ ἐσφαλμένο συμπέρασμα ἀσφαλῶς θά καταλήξῃ.

Τό θέμα τοῦ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου» ἢ τῶν μεταμοσχεύσεων ζωτικῶν ὀργάνων μερικοὶ τό συσχετίζου με τό θέμα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Εἴτε τό θέλομε, εἴτε ὄχι, μεταμοσχεύσεις ζωτικῶν ὀργάνων γίνονται. Διερωτῶνται ὅμως μερικοί: Μήπως ἐκεῖνος πού δέχεται ἕνα ζωτικό ὄργανο, καρδιά π.χ., ἀλλάζει καί πρόσωπο ἢ ἐπιηρεάζεται ἡ προσωπικότητά του; Ἐπ' αὐτοῦ, δέν ἔχομε ἐπιστημονικῆς μελέτες πού νά ἔχουν ἐρευνήσει αὐτό τό θέμα, ἢ ἐγὼ ἀγνοῶ ἂν ὑπάρχουν, ὅμως, σύμφωνα με τά προηγούμενα, ἐφ' ὅσον τό κέντρο τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι στήν σαρκική του καρδιά, ἀλλά στόν χώρο τῆς καρδιάς, δέν πρέπει νά ὑπάρχη πρόβλημα τέτοιο.

Κατά τήν δεκαετία τοῦ '70, στίς ΗΠΑ ἔλαβε χώρα ἕνα ἐγχείρημα μεταμοσχεύσεως κεφαλῆς ἀπό πίθηκο σέ πίθηκο, με προοπτική νά ἀνοιγῆ ὁ δρόμος γιά νά ἐπιχειρηθῆ κάποτε κάτι ἀνάλογο σέ ἄνθρωπο. Με ἀφορμὴ ἐκεῖνο τό ἐγχείρημα, ὁ τότε ἐπιφανῆς νευροεπιστήμων Steven Rose ἔκανε τά ἀκόλουθα ἀξιόλογα, ἀλλά ἀρνητικά, γιά τήν ἐφαρμογὴ ἑνός τέτοιου ἐγχειρήματος σέ ἄνθρωπο, σχόλια, ἀναφερόμενος στό ἀνθρώπινο πρόσωπο. Εἶπε συγκεκριμένα: « Ὁ ἐγκέφαλος καί τό σῶμα ἑνός ἀνθρώπου εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι καί αὐτός ἕνα ὄργανο τοῦ σώματος.... Ἐνας ἀπομονωμένος (ἀποκομμένος) ἐγκέφαλος ἀπό τό σῶμα στό ὅποιο ἀνήκει **δέν** εἶναι πλέον τό πρόσωπο στό ὅποιο ἀνήκε. **Τό πρόσωπο** εἶναι ἐκεῖνο πού ἔχει συνείδησι. **Δέν** εἶναι ὁ ἐγκέφαλος πού ἔχει συνείδησι. **Τό πρόσωπο** εἶναι ἐκεῖνο πού ἔχει νοῦν (mind). **Δέν** ἔχει ὁ ἐγκέφαλος νοῦν. **Τό πρόσωπο** εἶναι πού ἔχει συναισθήματα. Ὁ ἐγκέφαλος **δέν** ἔχει συναισθήματα. **Δέν** αἰσθάνεται. **Τό πρόσωπο** αἰσθάνεται. Μεταμοσχεύοντας ἕνα ἐγκέφαλο ἀπό ἕνα σῶμα σέ ἕνα ἄλλο εἶναι ἕνα ἐγχείρημα πού δέν ἔχει ἔννοια, διότι ὅλη ἡ προῖστορία, ἡ ζωὴ καί ἡ ἀνάπτυξις αὐτοῦ τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι συνδεδεμένη με ἕνα συγκεκριμένο πρόσωπο καί σῶμα. Τά νευρικά κύτταρα αὐτοῦ τοῦ ἐγκεφάλου ἔχουν ἀναπτυχθῆ σέ σχέσι μόνο με τό συγκεκριμένο πρόσωπο καί μοῦ εἶναι δύσκολο νά φαντασθῶ πῶς θά μποροῦσαν νά ἀντιδράσουν σέ ἕνα ἐντελῶς καινούργιο περιβάλλον (ἄλλο δηλ.

σώμα)..... Δέν νομίζω, ότι οποιοσδήποτε νευροχειρουργός, ή νευροεπιστήμων, ή ψυχίατρος, ή ψυχολόγος, σήμερα, θά αντιμετώπιζε σοβαρά ένα τέτοιο ένδεχόμενο (μεταμοσχεύσεως δηλ. ανθρωπίνης κεφαλής)».

Αυτά είπε τότε αυτός ο ως φαίνεται φωτισμένος από τον Θεό επιστήμων, ο οποίος, μέσα από την ιδική μας προοπτική, νομίζω, είχε δίκιο σ' αυτά που είπε. Αν και δέν ώρισε τί είναι κατ' αυτόν τό «πρόσωπο», απέφάνθη σωστά, νομίζω, όταν είπε ότι τό **πρόσωπο** είναι ο φορέας τής συνειδήσεως, τής διανοίας και τών συναισθημάτων, και ότι τό πρόσωπο **δέν** έδράζεται εις τόν έγκέφαλο, ο οποίος δέν είναι τίποτε άλλο παρά ένα απλό όργανο του σώματος, όπως είναι και ή σαρκική καρδιά.

Σήμερα, συμβαίνει, κάποιοι σοβαροί επιστήμονες νά προβληματίζονται ως προς τήν ισχύ του υπάρχοντος επιστημονικού ανθρωπολογικού μοντέλου. Ήδη, π.χ., ένας νομπελίστας, ο John Eccles, δυσκολεύεται νά δεχθή, ότι π.χ. τό αυτεξούσιο, δηλ. ή ελεύθερη βούλησις του ανθρώπου, τό οποίο, κατά τήν Όρθόδοξη Ανθρωπολογία, δέν υπόκειται σέ νομοτέλεια, είναι προϊόν μόνον βιοχημικών διεργασιών στον χώρο του έγκεφάλου, όπως υποστηρίζει σήμερα ή Έπιστήμη, εξισώνοντάς μας μέ τά ζώα, στά όποια ή συμπεριφορά είναι καθαρά νομοτελειακή. Αυτά, και αρκετά παρόμοια περιστατικά, δηλώνουν τό άδιέξοδο εις τό οποίο περιέχεται ή Έπιστήμη όλο και περισσότερο, εις τό ανθρωπολογικό ζήτημα, όταν προσπαθή νά εισχωρήσει σέ πεδία που είναι έξω από τίς γνωσεολογικές της δυνατότητες, και τά όποια μάς καθιστούν όλο και περισσότερο υπευθύνους ως προς τήν συμβολή μας, ως Όρθόδοξη Έκκλησία, εις τήν προστασία και προβολή τής αληθείας περί του ανθρωπίνου προσώπου, τό οποίο σήμερα βάλλεται πανταχόθεν.

Από μία πρόχειρη ματιά στό Διαδίκτυο ³, θά σάς μεταφέρω τί εικόνα απέκόμισα από τήν ιδέα που επικρατεί στον επιστημονικό χώρο, αυτήν τήν στιγμή, περί τής σχέσεως μεταξύ έγκεφάλου και ανθρωπίνου προσώπου. Νά μήν ξεχνάμε, όμως, ότι, στον χώρο τής Έπιστήμης, τό πρόσωπο δέν τό έννοούν όπως τό έννοούμε εμείς στην Έκκλησία. Στον επιστημονικό χώρο, λοιπόν, συνεχίζουν νά θεωρούν **τόν έγκέφαλο** ως τό κέντρο του έαυτου (center of the self), ως τό κέντρο δηλ. του προσώπου, ή, διαφορετικά, ότι τό πρόσωπο **έδράζεται** στον έγκέφαλο. Καί, αρχίζουν νά μιλούν για μία νέα προοπτική περί του προσώπου που ανοίγεται στους έρευνητές, και ή όποια συμπυκνώνεται στην φράσι: «Έσύ, είσαι ο έγκέφαλός σου!» (“You are your brain”). Καταλαβαίνετε, τί συνέπειες έχει μία τέτοια θεώρησι. Ή ιστορία επαναλαμβάνεται. Πάλι θεοποιούν τον άνθρωπο, αλλά, τώρα, μέ άφορμή τήν σημερινή γνώσι περί του έγκεφάλου και τίς υποσχόμενες προοπτικές στον τομέα τής εξερευνησεώς του.

Σέ ένα πρόσφατο συμπόσιο που έλαβε χώρα μέ τον τίτλο «Ή προσωπικότης σέ μία νευροβιολογική εποχή» ⁴, έτέθη ο έξης προβληματισμός: «Φαίνεται, ότι έχομε μάθει περισσότερο για τον έγκέφαλο κατά τήν τελευταία δεκαετία απ' ό,τι κατά τίς παρελθούσες χιλιετίες τής ανθρωπίνης ιστορίας. Ή ανάπτυξις, όμως, των νέων επιστημών για τήν έρευνα του έγκεφάλου σέ ποιο βαθμό, άραγε, μάς έχει οδηγήσει στην βαθύτερη κατανόησι του τί είναι ή προσωπικότης; Μήπως κινούμεθα προς μία ριζική ανακατάταξι τής κατανόησεως τής Ψυχολογίας, ως επιστήμης, επάνω σέ έναν καινούργιον άξονα, εκείνον 'από τήν ψυχή προς τόν έγκέφαλο', και τήν ανατολή ενός ανθρωπίνου προσώπου που θά καθορίζεται αποκλειστικά από τόν νευρικό ιστό;» ⁵, δηλ., λέμε εμείς, από τόν έγκέφαλο και τίς νευρικές του συνάψεις;

³ <http://www.somatosphere.net/2011/07/brain-person-and-social-workshop-report.html>

⁴ Personhood in a Neurobiological Age (<http://www.somatosphere.net/search/label/personhood>).

⁵ (It seems that we have learned more about the brain in the last decade than over the previous millennia of human history. But to what extent are developments in the 'new brain sciences' leading to a mutation in our

Δηλ., βλέπομε, ὅτι ἡ Ἐπιστήμη ἀποκλίνει ὅλο καί περισσότερο πρὸς μία καθαρά ὑλιστική θεώρησι περὶ ἀνθρώπου, ἀφοῦ τείνει νά ταυτίσῃ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο μέ τήν λειτουργία τοῦ νευρικοῦ ἱστοῦ, δηλ. τοῦ ἐγκεφάλου. Δέν δέχεται, ὅτι τὸ πρόσωπο ἔχει οὐσία, ἀλλά μόνο ἐνέργεια, πού σημαίνει ὅτι τὸ πρόσωπο ἐξαφανίζεται ὅταν ὁ νευρικός ἱστός καταστραφῇ. Γιατί, τότε, μάς ἐκπλήσσει τὸ ὅτι οἱ γιατροί τόν «ἐγκεφαλικά νεκρό» τόν θεωροῦν βιολογικά νεκρό, ἀφοῦ ὑποστηρίζουν ὅτι χωρίς ἐνεργό ἐγκέφαλο τὸ ἀνθρώπινό του πρόσωπο ἔχει ἐξαφανισθῆ;

Κλείνω τήν ὁμιλία μου μέ ἕνα συμπέρασμα τοῦ κ. Ἡλία Κουρούμαλη:

«Μετά ἀπό πολλά χρόνια στόν χώρο τῆς ἐπιστήμης, εἶμαι σχεδόν πεπεισμένος, ὅτι, τελικῶς, ὁ ὀρίζοντας αὐτῶν πού πολύ πρόσφατα χαρακτηρίσθηκαν ὡς παλαιᾶς κοπῆς ἄνθρωποι, καί πού ἀνάβουν, χωρίς πολλή γνώση, τὸ καντήλι τους, εἶναι ἀπείρως εὐρύτερος ἀπό τόν ὀρίζοντα πολλῶν ἐπιστημόνων, κατόχων βραβείου Νόμπελ, πού αὐτοβούλως ἀπαρνοῦνται τήν ἐντός τους εἰκόνα τοῦ Θεοῦ».

Δαμασκηνός μοναχός Ἀγιορείτης